

EEN NASLEEP VAN HET VENLO-INCIDENT:

Het inlichtingennetwerk rond Hans Ebeling en Theo Hespers en hun ongelijke strijd met de Gestapo.

Etienne Verhoeyen

Correspondent SOMA (Brussel)

De ontvoering van politieke tegenstanders of agenten van vijandelijke inlichtingendiensten was courante praktijk in het Derde Rijk. Het zogeheten Venlo-incident, waarbij de Britse inlichtingenofficieren Richard Stevens en Sigismund P. Best en de Nederlandse inlichtingenofficier Klop door de Sicherheitsdienst in november 1939 ontvoerd werden, is wellicht het bekendste voorbeeld van deze praktijken.¹ Onder de politieke tegenstanders die ‘in aanmerking’ kwamen voor ontvoering bevonden zich twee gewezen leiders van Duitse jeugdorganisaties, die in 1933 door de nazi’s verboden werden : Hans Ebeling en Theodor (Theo) Hespers. Beiden vluchtten naar Nederland en later naar België en zetten van daaruit hun oppositiewerk voort. Zowel de Abwehr, de inlichtingendienst van het Duitse leger, als de Geheime Staatspolizei (Gestapo) en de Sicherheitsdienst (SD) volgden hun doen en laten van nabij. In de loop van de jaren was immers gebleken dat beide mannen in contact stonden met de Britse inlichtingendienst MI6, en nog wel met Richard Stevens, de man die in november 1939 door SD-agenten op onzachte wijze over de Duits-Nederlandse grens werd gebracht. Het is de Stapo echter niet gelukt Ebeling en Hespers te ontvoeren. Ebeling kon in 1939 naar Groot-Brittannië vertrekken, Hespers vluchtte in mei 1940 naar België, waar hij in 1942 werd gearresteerd. Hij werd in 1943 in Duitsland terechtgesteld.²

Hans Ebeling, doctor in de filosofie (geb. 1897) was sinds het begin van de jaren twintig van de vorige eeuw actief in het jeugdwerk. Hij was één van de stichters van de Pfadfinderschaft Westmark en leider van de Jungnationale Bund. Begin 1933 verboden de nazi’s alle jeugdorganisaties met uitzondering van de Hitler Jugend. Ebeling werd in maart 1933 een tiental dagen vastgehouden en kon vervolgens naar Nederland vluchten. Hij vestigde zich in Apeldoorn en kwam op 19 januari 1936 naar België, waar hij achtereenvolgens in Brussel, Schaarbeek, Evere en Elsene woonde. Hij werd er erkend als politiek vluchteling ; in 1937 werd hij langere tijd gevolgd door een opsporingsagent van de Openbare Veiligheid, die moest nagaan of Ebeling enige politieke activiteit aan de dag legde (wat voor politieke vluchtelingen verboden was).³

Theodor (Theo) Hespers (geb. 1903) was tot 1933 actief in diverse jeugdorganisaties : de katholieke Quickborn-beweging, de Pfadfinderschaft Westmark, waar hij Ebeling leerde

---

¹ Voor de meest betrouwbare beschrijving van aanloop, verloop en nasleep van het Venlo-incident, zie : B. DE GRAAFF, Trefpunt Venlo. Amerikaans-Belgisch-Brits-Frans-Nederlandse spionagesamenwerking ten aanzien van nazi-Duitsland in 1939, in : *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis*, deel 15, 's Gravenhage, 1993, p. 105-142, en van dezelfde auteur : From seduction to abduction. How the Venlo-incident came about, in : B. DE GRAAFF, B. DE JONG & W. PLATJE (eds), *Battleground Western Europe. Intelligence operations in Germany and the Netherlands in the 20th century*, Amsterdam, 2007, p. 49-70.

² Ik heb voor dit artikel in ruime mate geput uit het ‘dossier Hespers’ dat na zijn arrestatie in 1942 door de Gestapo werd aangelegd en dat leidde tot zijn terechtstelling in 1943. Het dossier bevindt zich in het Bundesarchiv (BA) te Berlijn en draagt de signatuur NJ 1319 (vijf delen). Om de lectuur niet nodeloos te bemoeilijken, heb ik ervan afgezien bij elk gegeven uit dit dossier de exacte referentie te geven.

Ik heb ook dankbaar gebruik gemaakt van de publicaties van Fritz Schmidt : *Vernetzungen Verstrickungen* en *Ein anderes Deutschland*, beide uitgegeven door Achims Verlag in Edermünde, respectievelijk in 2000 en 2005.

³ DVZ, dossier nr. 7188603 (H. Ebeling)

kennen, en de Jungnationale Bund. Hij werkte ook in christelijk-sociale organisaties zoals de Vitus Hellerbeweging en de Christlich-Soziale Reichspartei. Tegelijk werkte hij samen met communisten – het was de tijd dat in Duitsland heel wat jongerenorganisaties, die aangetrokken werden door de gelijkheidsidealen van het marxisme en tegelijk ook het Duits-nationaal bewustzijn koesterden, zich bewogen in de sfeer van het ‘nationaal bolsjewisme’.⁴ Zo werd hij plaatsvervangend vertegenwoordiger van de Internationale Arbeiterhilfe, maakte hij in 1927 een acht weken durende reis door de Sovjet-Unie en raakte hij in het begin van de jaren dertig betrokken bij de Rote Gewerkschaftsopposition. In 1932 was hij kandidaat bij de Reichtagsverkiezingen voor een *Einheitsliste der Arbeiter und Bauern*. In april 1933 vluchtte hij naar Nederland. Hij vestigde zich in Melik (bij Roermond), vervolgens in Helmond en in mei 1936 in Eindhoven. In mei 1935 nam de Gestapo hem op in de lijst van politieke vluchtelingen die moesten opgespoord worden, en op 1 februari 1937 publiceerde de *Reichsanzeiger* zijn ‘Ausbürgerung’. Dat belette hem niet actief te blijven in (vooral katholieke) organisaties die zich met jonge politieke vluchtelingen bezighielden. Zo kwam hij in contact met het Katholiek Comité voor Slachtoffers van Geloofsvervolging in Utrecht (het comité kreeg later een afdeling in Antwerpen). Hij werd zelf gesteund door de katholieke kerk en kwam aan de kost als verkoper van reformproducten, wat hem de kans gaf veel te reizen. Hespers werkte ook mee aan het blad *Der deutsche Weg*, dat door de gevluchte pater Friedrich Muckermann was gesticht. Volgens Antonia Verhagen, een medewerkster van Hespers, stond hij in contact met Koos Vorrink, één van de leiders van de SDAP.⁵ Verhagen vertelde de Gestapo in 1940, na haar arrestatie, dat Hespers in Eindhoven over een vijftal ‘brievenbussen’ beschikte (waaronder haar eigen adres). Eén van deze adressen was dit van Anton Haseleger, bediende bij Philips. Deze ‘brievenbussen’ waren bestemd voor berichten die veelal jonge Duitse emigranten naar Hespers stuurden, zodat hij er voor zijn artikelen gebruik van kon maken. Ofschoon de meeste correspondenten onder deknaam schreven, is er geen reden om aan te nemen dat Hespers toen reeds, vóór 1936, bij inlichtingenwerk betrokken was. Later, toen hij via de Tsjechische persattaché Erban voor MI6 was gaan werken, werd het adres van Haseleger gebruikt als ‘brievenbus’ voor de correspondentie tussen Erban en Hespers.

Sinds 1936 werkte Hespers nauw samen met Ebeling. Zij stichtten een *Arbeitsgemeinschaft bündischer Jugend*, waarmee zij hoopten een *Deutsche Jugendfront* tot stand te brengen, dat alle jonge politieke vluchtelingen zou omvatten. Met dat doel organiseerden zij op 17 en 18 juli 1937 een congres in Brussel, waaraan vertegenwoordigers uit Groot-Brittannië, Nederland en Duitsland (emigranten, onder wie twee communisten) deelnamen. Onder de aanwezigen bevond zich Arnold Littmann, die eveneens uit de Duitse jeugdbeweging kwam en die we in dit verhaal nog zullen ontmoeten. De droom van een breed jeugdfront werd geen werkelijkheid, want reeds in augustus 1937 braken Hespers en Ebeling met de communisten omwille van de ‘Stalin-processen’ in Moskou. Toch gaven zij de hoop niet op. In november 1937 verscheen het eerste nummer van het tijdschrift ‘Kameradschaft’, dat weldra werd gedrukt bij het ‘Holland Typing Office’, Damrak 44 in Amsterdam. Dit bedrijfje werd gerund door de geliefde van Ebeling, Sarah (‘Selma’) Cato Meyer (geb. Amsterdam 1890), die samen met Ebeling werkzaam was in hulporganisaties voor jeugdige vluchtelingen en ook secretaresse was van de ‘Internationale Frauenbund für Frieden und Freiheit’. Tot 1936 werkte zij nauw samen met de KPD in de emigratie, daarna werd de relatie met de communisten koeler.

---

⁴ Zie hiervoor : O.-E. SCHÜDDEKOPF, *National-bolschewismus in Deutschland*, Frankfurt, Ulstein, 1972. Ook het artikel “Die Kommenden”. *Geschichte einer bündischen Zeitschrift* (www.die-kommenden.net/dk/zeitgeschichte/die_kommenden.htm)

⁵ BA, NJ 1319, Bd. 1, verhoor van Antonia Verhagen door de Gestapo, 29 oktober 1940.

Hespers, Ebeling en MI6

Hespers kwam via de Nederlandse journalist Marcus van Blankenstein in contact met Pieter Brijnen, één van de drijvende krachten achter de organisatie ‘Eenheid door Democratie’ (EDD), die zich zowel tegen het fascisme als tegen het communisme keerde. Brijnen beheerde de financiën van ‘Kameradschaft’ en van zijn kant leverde Hespers artikelen voor het blad van EDD. Binnen de EDD leidde Brijnen de inlichtingendienst.⁶ Brijnen en van Blankenstein waren ‘contacten’ van MI6. Het is via deze weg dat Ebeling en Hespers aansluiting vonden bij de Britse geheime dienst. De meest directe bron vormen de verklaringen die Stevens na zijn ontvoering in Venlo aan de Stapo aflegde.⁷

Stevens kwam in contact met van Blankenstein via generaal van Oorschoot, hoofd van GS III, de Nederlandse militaire inlichtingendienst, die hij nog vóór zijn aankomst in Den Haag had leren kennen. Van Blankenstein bracht Stevens vervolgens Brijnen, de Tsjechen Erban en Richter en ten slotte Hespers en Ebeling aan.⁸ Volgens Stevens, die op 19 juli 1938 in Den Haag arriveerde als nieuwe *Passport Control Officer* (in feite MI6-‘resident’) werd hij rond Kerstmis 1938 opgebeld door van Blankenstein, die hem twee ‘interessante personen’ wilde aanbevelen. Kort daarop vond een eerste ontmoeting plaats tussen Stevens, Ebeling en Hespers. Volgens Stevens waren beide mannen vooral geïnteresseerd in (anti-nazi) propaganda en zochten zij financiële steun voor hun publicaties (‘Kameradschaft’, ‘Sonderinformatie’). Nog steeds volgens Stevens werd het contact met Ebeling snel verbroken omdat hij hem ongeschikt vond voor de dienst. Met Hespers bleef Stevens onrechtstreeks contact houden via een medewerker, Lionel Loewe, die Hespers in augustus 1939 officieel als MI6-agent rekruteerde met het agentennummer 141 of 142. Van dan af betaalde Loewe hem honderd tot 150 gulden per maand (ook van van Blankenstein kreeg Hespers van april 1939 tot april 1940 maandelijks 150 gulden voor geleverde artikelen). Volgens Stevens beweerde Hespers dat hij in contact stond met Duitse katholieke officieren die hem militaire gegevens konden bezorgen. Maar Stevens vond het materiaal dat hem door Hespers bezorgd werd vrij waardeloos.

Het is mogelijk dat Stevens zijn agent Hespers tegenover de Stapo heeft willen beschermen door zijn rol te minimaliseren. Zo maakte Stevens geen gewag van het contact dat sinds 1938 bestond tussen Ebeling, Hespers en de Tsjechische persattaché en MI6-medewerker Karl Erban. Dat contact was eveneens tot stand gekomen via Marcus van Blankenstein, zelf journalist. In juli 1938 lieten Hespers en Ebeling duizend extra exemplaren van ‘Kameradschaft’ over de toestand in Tsjechoslowakije drukken. Die werden betaald door Erban en door zijn toedoen naar zijn land van herkomst gestuurd. Erban bezorgde Hespers ook twee dekadressen : Noordeinde 148 in Den Haag (kunsthandel ‘De Favoriet’) en Coolsingel 65 in Rotterdam (een filiaal van de vorige). In deze winkels verhandelde de Tsjech Karel Jelinek Tsjechisch porselein. In feite was hij een medewerker van Erban en MI6. Het adres in Den Haag werd ook gebruikt door de Tsjechische dubbelagent (Abwehr en MI6) Paul Thümmel. Hespers stuurde nu en dan ook rapporten naar Albert Peter Voorburgh in Voorburg, die optrad als secretaris van Best. Tegenover de Gestapo heeft Hespers toegegeven

⁶ P. BRIJNEN VAN HOUTEN, *Brandwacht in de coulissen*, Houten, Uitg. Unieboek, 1988. Brijnen noemt Hespers als één van zijn agenten, maar het gedeelte van het boek dat gewijd is aan de vooroorlogse periode is ontgoochelend voor wat informatie over het inlichtingenwerk van Brijnen betreft.

⁷ BA, NJ 1319, Bd. 1. Het gaat om uittreksels van verhoren uit het dossier H 3699 van het Reichssicherheitshauptamt. Het volledige dossier werd niet teruggevonden.

⁸ GRMA, T 175/R 649 (Reichssicherheitshauptamt – Amt VI), *Activities of Stevens and best*. Het betreft een Engelse vertaling van een Duitse synthesenota’s over de rol van Stevens en Best in Nederland.

dat hij wist dat Erban militaire inlichtingen over Duitsland zocht en dat hij die zelf ook had bezorgd. Voor zijn medewerking werd Hespers namens Erban betaald door de Tsjechische journalist Rudolf Siman, die met Jelinek samenwerkte.

Hespers reisde tweemaal naar Londen : in december 1938 en in november 1939. Ebeling was in oktober 1939 naar Engeland vertrokken en ontmoette Hespers bij diens tweede reis.⁹ Volgens Hespers werd in Londen enkel over propaganda en de financiering van 'Kameradschaft' gesproken. Wat propaganda betreft werden Selma Meyer per koerier vijfduizend vlugschriften bezorgd, die zij en Hespers tussen december 1939 en april 1940 clandestien over de Duits-Nederlandse grens lieten brengen. Het waren in het Duits gestelde vlugschriften die uitgingen van het Londens 'Professorencomité', voorgezeten door Fritz Demuth. De vlugschriften arriveerden in Nederland in omslagen waarop vooraf adressen in Duitsland waren aangebracht. In ruil daarvoor werd het comité bereid gevonden de uitgave van 'Kameradschaft' te financieren. Maar enkele gegevens wijzen erop dat er in Londen nog over andere zaken werd gesproken. Ebeling vroeg Hespers namelijk contact op te nemen met een in Duitsland wonende Nederlander, die hen sinds 1936 vaag bekend was. Het gaat om Wilhelm Peulen, die begin 1940 inderdaad door Hespers werd benaderd en van hem diverse inlichtingsopdrachten kreeg. Wat Hespers niet wist, was dat Peulen een Stapo-agent was... Ik kom hier later op terug.

De tegenactie van Abwehr en Gestapo

Ten minste vijf Stapo- en één Abwehragent werden tussen 1937 en 1940 tegen Ebeling en Hespers ingezet. Het doel was in de eerste plaats te infiltreren in de jeugdgroepen die door beide mannen werden georganiseerd en in de (deels katholieke) organisaties voor steun aan emigranten die om godsdienstige redenen uit Duitsland gevlucht waren. De eerste drie Stapo-agenten waren goed gekozen : zij kwamen uit de jeugdbeweging waartoe Ebeling en Hespers in Duitsland behoord hadden en kenden beide mannen persoonlijk. Het gaat om Arnold Littmann, Walther Jansen en Arthur Gutschmann. **Littmann** (1901-1983) kwam uit de Jungnationale Bund en kende dus Ebeling en Hespers. Hij was journalist bij de 'Deutsche Freischar', waarvan het blad 'Der Querschnitt' in oktober 1936 verboden werd. Littmann was op 21 februari 1935 door de Stapo gearresteerd op verdenking van 'illegaal werk' voor het Schwarze Front van Otto Strasser, waarin de Stapo aardig geïnfiltrerd was. Littmann werd op 4 juli 1935 zonder meer weer vrijgelaten. Het lijkt aannemelijk dat hij tijdens die periode door de Gestapo als agent werd gerekruteerd. In 1936 werd hij door deze dienst naar Londen gestuurd, waar hij reeds eerder verbleven had en kennissen had. Het feit dat hij aan een verboden blad had meegewerkt en dat hij een tijdje door de Gestapo in hechtenis was genomen, was een ideale dekmantel om zich in Groot-Brittannië als politiek emigrant te doen aanvaarden. Littmann bleef er tot april 1938. In die periode bleef hij ook contact houden met Ebeling, die hij in België en Nederland ontmoette. Zo kon hij in juli 1937 in Brussel het congres bijwonen waarop de stichting van de *Deutsche Jugendfront* besproken werd. Hij hield er zelfs een referaat. Hespers noemt in 1942 zijn naam expliciet in één van zijn verhoren. Uit een aantal stukken van de Stapo blijkt duidelijk dat Littmann de namen van de aanwezigen aan zijn Duitse opdrachtgevers heeft gerapporteerd.

Volgens Hespers (verhoor van 15 april 1942) vonden op initiatief van Ebeling in 1937 in Nederland enkele besprekingen plaats waaraan werd deelgenomen door Ebeling, Hespers, Selma Meyer (in wier woning één van de vergaderingen plaatsvond), de emigrant Hans Stoffers uit de 'Quickborn'-groep en "*Pfadfinderleiter Littmann oder Litzmann aus Berlin*".

---

⁹ Volgens Stevens gaf MI6 hem kort vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de opdracht Ebeling en Hespers naar Londen over te hevelen, waar ze in het propagandawerk zouden ingeschakeld worden. Wegens visumproblemen kon Hespers niet in Groot-Brittannië blijven.

Eén van de bijeenkomsten vond plaats in de woning van Antonia Verhagen in Eindhoven (zij kende Littmann enkel als 'Dr. Arnold'). Na één van de bijeenkomsten begaf het hele gezelschap inclusief Littmann zich naar de wereldjamboree, die in augustus 1937 in de omgeving van Amsterdam werd gehouden. Het doel van deze informele bijeenkomsten was te zien hoe de vroegere vrienden uit de emigratie konden verenigd worden. Het ziet er naar uit dat deze bijeenkomsten de aanloop vormden tot het congres van Brussel, zodat Littmann dus van meet af aan bij de voorbereiding ervan betrokken was. Hij schreef zelfs een artikel voor het eerste nummer van 'Kameradschaft'.

De belangrijkste van deze Stapo-medewerkers was **Walther Jansen** (geb. 1897). Jansen was één van de medestichters van de 'Reichsschaft Deutscher Pfadfinder'. Hij was op 1 mei 1933 lid geworden van de NSDAP en probeerde nog in 1934 van de partijleiding te bekomen dat de padvinderij weer zou worden toegelaten. In februari 1936 werd Jansen uit de Partij gesloten. Een reden hiervoor is niet bekend. Mogelijk was zijn uitsluiting een dekmantel om zijn werk voor de Stapo, waarvoor hij inmiddels was gerekruteerd, af te schermen.

Jansen werd in augustus 1936 door de Stapo naar Nederland gezonden als agent 'Wo I' (zelf gebruikte hij nog de deknamen 'Graf Henkel von Donnersmark' en 'Dr. Martin'). Jansen gebruikte in Nederland het correspondentieadres Loomanstraat 88 in Amsterdam, maar hij verbleef er niet zelf. Samen met de koopman **Arthur Gutschmann**, die eveneens uit de Padvinderij kwam en als agent 'Wo II' geregistreerd stond, rapporteerde Jansen over Duitse communistische emigranten in Nederland en België. Zij kregen hiervoor vijftig gulden per maand betaald. Jansen beschikte in de persoon van zijn vrouw ook nog over een goede bron in de leiding van de Internationale Transportarbeidersfederatie (ITF). Ik kom hier later op terug.

Nadat Jansen einde 1938 uit het eigenlijke Stapowerk was teruggetrokken (de aanleiding hiervoor komt verderop ter sprake) werd het agentenkenmerk 'Wo I' gegeven aan de gewezen advocaat Edmund **Handtke** (geb. 1900), die in 1933 wegens deviezenfraude gearresteerd was en door de Stapo onder druk was gezet om voor hen te werken. Hij was kennelijk goed geïntroduceerd in communistische emigrantenkringen in Nederland en België. Parallel met 'Wo I' werkte ook 'Wo II' (een 'gedraaide' politieke emigrant) wiens echte naam Reinhold Huber was. Huber bespioneerde vooral socialistische kringen in België en stuurde bijvoorbeeld een gedetailleerde schets van het hele Volkshuis in Brussel naar Berlijn.¹⁰

De aanloop naar Venlo : Franz Fischer verschijnt ten tonele

In september 1938 ontmoette Ebeling in Essen, bij de Belgisch-Nederlandse grens, de Duitse 'emigrant' Franz Fischer. De ontmoeting was geregeld door Selma Meyer. Fischer (geb. 1886) verliet Duitsland in 1934. Hij werd in 1936 als agent F 479 door de *Sicherheitsdienst* gerekruteerd en onderhield in die hoedanigheid contacten met de emigrant Carl Spiecker, één van de stichters van de Deutsche Freiheitspartei (DFP). De DFP was bedoeld als een overkoepelende organisatie van niet-communistische emigranten. In januari 1938 had Fischer, die in DFP-kringen als een echte emigrant aanvaard werd, Spiecker in contact gebracht met Hans Travaglio, majoor bij de Abwehrstelle München. De zetel van de DFP was in Parijs, maar er was ook een vertegenwoordiging in Londen.¹¹ Mogelijk was Selma Meyer, die over

¹⁰ Huber bleef tijdens de bezetting voor de Sicherheitsdienst werken. Hij werd door Partizanen neergeschoten.

¹¹ Fischer was er kennelijk in geslaagd zich ook door de Franse militaire inlichtingendienst te doen aanvaarden als een echte politieke emigrant. In Parijs verbleef hij in het gebouw van het Franse ministerie van Defensie in de rue de l'Université (nummer 75), waar enkele afdelingen van de Franse geheime diensten gevestigd waren (P. BRIJNEN VAN HOUTEN, *Brandwacht in de coulissen*, p. 51). Dat zijn dubbele rol niet bij alle Duitse diensten bekend was, blijkt hieruit dat Fischer met een adres in Den Haag (Obrechtstraat 446) en met de kwalificatie 'HND' (*Holländischer Nachrichtendienst*) gesignaleerd wordt in de uitgebreide Duitse *Sonderfahndungsliste* die einde 1939 werd samengesteld.

ruime contacten in emigrantenkringen beschikte, via de DFP met Fischer in verbinding gekomen. Volgens Ebeling vond in januari 1939 nog een ontmoeting plaats waaraan hijzelf en Fischer maar ook Selma Meyer, Travaglio en drie Nederlanders deelnamen (een mij verder onbekende Van der Burg, de journalist Wim Verkade en een lid van de Nederlandse militaire inlichtingendienst). Hoogst waarschijnlijk paste deze ontmoeting in de encensering die door de Gestapo en de Abwehr lang vooraf werd opgezet en opgebouwd en die haar bekroning zou vinden in de ontvoering van Stevens en Best in Venlo. Fischer en Travaglio zorgden ervoor dat de *Freiheitsbriefe* van de DFP in het geheim naar Duitsland werden gesluisd – maar dan wel onder Abwehr- en Gestapocontrole. Zo konden ze zich geloofwaardig en betrouwbaar voordoen als leden van de ‘Duitse oppositie’ bij de Britse officieren met wie ze maanden lang een spel zouden spelen. In de Belgische Oostkantons speelden enkele agenten van de Stapo een gelijkaardig spel met Carl Emonts, een Duitse politieke emigrant, die in Eupen *Freiheitsbriefe* reproduceerde en naar Duitsland liet smokkelen, onder meer door bedoelde Stapo-agenten...

In 1938 probeerde Fischer – als een voorafbeelding van wat een jaar later in Venlo zou gebeuren – Ebeling over de Duitse grens te lokken. Reeds eerder, in 1934, was er geprobeerd hetzelfde met Hespers te doen.¹² In het geval van Ebeling zou zelfs sprake zijn geweest van een plan tot ontvoering, waarbij naast Fischer, Jansen en Gutschmann ook een andere Stapo-agent een rol speelde. Het betreft een avonturier van joodse afkomst, Rudolf **Schnapp** (geb. 1903). Hij verliet Duitsland in februari 1933, naar eigen zeggen wegens de Jodenvervolging.¹³ Hij vestigde zich in Amsterdam (Johan Soesdijkstraat 19/1) en kwam op 25 september 1936 in België aan. Hij vroeg politiek asiel ; in feite was hij in Nederland uitgewezen omdat hij gepoogd had te infiltreren in het Katholiek Comité van Utrecht. In België deed hij niet anders. Hij vestigde zich als postzegelverkoper in een winkeltje in de Reyndersstraat 40 in Antwerpen, en slaagde erin de steun te verwerven van zowel het Katholiek Vluchtelingencomité als van de communistische Internationale Rode Hulp (IRH). Vooral de IRH liep erg met hem op. Schnapp beweerde namelijk dat hij in de jaren twintig een SA-man had vermoord en dat hij om die reden Duitsland had moeten verlaten. In werkelijkheid ging het om een incident met een lid van de *Stahlhelm*, maar voor de IRH-leider, advocaat François (‘Bob’) Claessens was dat genoeg om Schnapp te vergelijken met de moordenaar van Horst Wessel!

Om aan afgestempelde postzegels te komen bedacht Schnapp (of de Gestapo) een trucje waarmee hij de vluchtelingenorganisaties die hem steunden een slag kon toebrengen. Hij bood deze organisaties vooraf gefrankeerde omslagen aan, waarin zij hun leden informatie konden toesturen. Als tegenprestatie vroeg Schnapp dan wel dat het Katholiek Comité en de IRH de omslagen na gebruik bij hun leden zouden ophalen en ze hem afgestempeld zouden terugbezorgen, zodat hij ze kon verkopen. Ebeling bezat zo’n omslag. Het Katholiek Comité trapte niet in de val, de IRH wel, zodat Schnapp na enige tijd over een ledenlijst van vierhonderd namen van IRH-leden beschikte – waarvan we mogen aannemen dat de Stapo ermee in haar nopjes was. Sinds juni 1937 stond Schnapp in contact met Herzberger, commissaris bij de Stapo Aken. Deze kwam geregeld in de postzegelzaak van Schnapp, evenals Jansen en diens medewerker Gutschmann. Allicht zijn daar plannen gesmeed om Ebeling naar Duitsland te lokken of te ontvoeren.

In februari 1938 echter gooide een artikel uit het SDAP-blad ‘Vrijheid, arbeid, brood’ roet in het eten. Het nauwkeurige gedocumenteerde artikel ontmaskerde Schnapp, Jansen, Littmann en

---

¹² BA, NJ 1319, Bd. 1, veroor van Hespers van 15 april 1942.

¹³ DVZ, A 210925, dossier R. Schnapp.

Gutsmann als Stapo-agenten en wist ook dat zij onderlinge contacten hadden.¹⁴ Het blad wist ook nog te melden dat Littmann sinds september 1936 geregeld in Rotterdam verbleef en dat hij over twee Duitse paspoorten beschikte, één op zijn eigen naam en één op naam van... Gutsmann. Littmann werd er “een ondergeschikte van Jansen” genoemd, die zelf tot het ‘emigrantenbureau van de Stapo in Berlijn’ behoorde. De Antwerpse gerechtelijke politie, die Schnapp al in de gaten hield, noteerde deze gegevens zorgvuldig en speelde ze ongetwijfeld door aan de Openbare Veiligheid en de Vreemdelingenpolitie.

Op 14 januari 1938 had de *Polizeipräsident* (in feite de Stapo) van Düsseldorf Gutsmann een valse pas bezorgd op naam van ‘Alfred Giese’. Op 2 maart 1938 vroeg hij een inreisvisum naar België, waar hij enige tijd in het Brusselse ‘Hotel Cecil’ verbleef en vervolgens naar Nederland doorreisde. Het argwaan van de veiligheidsdiensten was blijkbaar gewekt. Op 21 mei 1938 stelden drie opsporingsagenten van de Openbare Veiligheid vast dat ‘Giese’ en Jansen (met zijn echte naam genoemd in het verslag van de agenten) samen met een onbekende Nederlander een ontmoeting hadden in een restaurant aan de Kruidtuinlaan in Brussel. De agenten merkten ook dat Jansen in een hotel in Sint-Joost-ten-Node verbleef. De portier vertelde hen welwillend dat het hotel een vaste stek was voor Jansen als hij in België verbleef. Hij was er bekend onder de naam ‘Werner Joppich’ en gaf als adres Schudemastrase 7-9 in Berlijn – het adres van een Stapo-secretaresse dat door de Stapo als dekadres werd gebruikt. De agenten wisten ook nog dat Jansen zich toelegde op de bestrijding van deviezenfraude en van de KPD in de emigratie, zowel in Nederland als in België. Ten slotte deelden zij mee dat vooral Ebeling door Jansen en ‘Giese’ gevolgd werd en dat zij een grote premie hadden uitgelooft aan wie hun zou meedelen of en wanneer Ebeling zich naar het buitenland begaf. ‘Giese’ had echter al opgemerkt dat Ebeling niet te onderschatten was en dat hij alle informanten die zij op hem afstuurden in zijn voordeel ‘draaide’. Hoogst waarschijnlijk hielden de verplaatsingen van Jansen en Gutsmann in die periode verband met de plannen om Ebeling te ontvoeren.

Op 12 juli 1938 arresteerde de gerechtelijke politie van Brussel twee personen die in de Wetstraat 114 verbleven en ervan verdacht werden een valse naam te gebruiken. Het ging om ‘Werner Joppich’ (valse pas afgeleverd door de *Polizeipräsident* van Düsseldorf op 14 januari 1938, enkele dagen na Gutsmann) en ‘Alfred Giese’. De gerechtelijke politie van Brussel nam ten onrechte aan dat Joppich een echte en Jansen een valse naam was. Jansen verklaarde dat hij op 10 juli in België was aangekomen, Gutsmann op 19 juni. Beiden kwamen uit Nederland. Jansen werd wegens het gebruik van een valse naam tot vijf weken gevangenisstraf veroordeeld. Beiden werden uitgewezen, Gutsmann-Giese reeds op 18 juli, Jansen op 15 augustus 1938. Op verzoek van de Procureur des Konings te Brussel nam de Antwerpse gerechtelijke politie vervolgens de hotelfiches van het ‘Grand Hotel’ (De Keyserlei 1-3) in beslag. Daaruit bleek dat Jansen in maart, april en mei 1937 telkens enkele dagen in dit hotel verbleven had en dat hij van daaruit was doorgereisd naar Brussel en Parijs.¹⁵

Jansen en Gutsmann waren nu verbrand en werden einde 1938 door de Stapo uit het netwerk teruggetrokken. Jansen ging werken op de persdienst van het *Auswärtiges Amt*. Hij deed dat na de oorlog trouwens nog en beëindigde zijn carrière als gezantschapsraad (hij overleed in 1959). In een naoorlogse biografische notitie over Jansen is de auteur er in geslaagd het Stapoverleden van Jansen compleet te wissen. Hij zou in 1938 korte tijd door de Gestapo zijn

¹⁴ RA Beveren, PK Antwerpen 2001 C, nr. 1809 (Schnapp), proces-verbaal van de gerechtelijke politie Antwerpen, 10 februari 1938. De hiernavolgende gegevens over de arrestatie van Jansen en Gutsmann in Brussel en de aanloop daartoe zijn ontleend aan : DVZ, A 302302 (‘Alfred Giese’) en A 231083 (W. Jansen).

¹⁵ ‘Grand Hôtel Weber’, gesticht in 1901 door Nicolas Weber, was tot na de Tweede Wereldoorlog één van de meest prestigieuze hotels van Antwerpen. Gegoede Duitsers behoorden tot de clientèle en in de jaren dertig werden in het erbij horende ‘Atlantic’ bijeenkomsten van Rex en het VNV belegd (F. LAUWERS, *De Antwerpenaar en zijn Statiekwartier*, Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1992, p. 51-52.

vastgehouden wegens ‘illegale voortzetting van het padvindingswerk’ Tijdens de oorlog zou hij zich aangesloten hebben bij een Duitse verzetsgroep en na de mislukte aanslag op Hitler in kamp Sachsenhausen geïnterneerd zijn geweest. Hij slaagde er zelfs in zich te laten erkennen als *Opfer des Faschismus...*¹⁶ Jansen zelf heeft na de oorlog steeds gezwegen over zijn rol als Stapo-agent. Het geluk was met hem : de dossiers waaruit die rol bleek (en die in deze bijdrage gebruikt zijn) kwamen na de oorlog in de Oostzone terecht, vervolgens in de DDR en werden slechts na de dood van Jansen aan de bestanden van het Bundesarchiv toegevoegd. Schnapp werd in oktober 1938 uit België gezet, waar hij een berg schulden achterliet en in 1939 veroordeeld werd wegens aftroggelarij. Hij vestigde zich vervolgens in Uruguay. Handtke, Jansens opvolger die eveneens het kenmerk ‘Wo I’ droeg,, had tijdens de bezetting van België onder het alias ‘Paul Brandt’ een leidende functie bij afdeling IV van de *Sicherheitspolizei* in Brussel, waar hij op 16 september 1944 gearresteerd werd. Hij beweerde dat hij zich enkele dagen tevoren bij de Britse veiligheidsdienst in Brussel gemeld had als politiek vluchteling! Ook zou hij sinds 1928 lid zijn geweest van de Sopade (Duitse socialistische partij) en zou hij sinds 1935 behoord hebben tot de oppositiebeweging rond Carl Goerdeler.¹⁷ Handtke werd ter beschikking gesteld van de Britten die hem (evenals Jansen) in Duitsland interneerden. Hij slaagde erin in 1947 naar de DDR te vluchten waar hij volgens hemzelf tot levenslang en volgens de DDR-autoriteiten tot tien jaar veroordeeld werd.

Een Duitse complottheorie : de veronderstelde band tussen Hespers en de Internationale Transportarbeidersfederatie (ITF)

Om een reden die niet meteen uit de stukken blijkt maar die inmiddels wel bekend is – ik kom hierop terug – wilden de Abwehr en de Gestapo Hespers ook in verband brengen met de Internationale Transportarbeidersfederatie (ITF) en met haar flamboyante secretaris-generaal Eduard (Edo) Fimmen. De zetel van de ITF bevond zich in Amsterdam, Vondelstraat 60. Van Fimmen en de ITF was bij de Duitse inlichtingendiensten bekend dat zij bindingen hadden met MI6. Pas na de ontvoering van PCO-leider Stevens zouden de Duitsers daar harde informatie over bekomen. Als Hespers in verband kon gebracht worden met Fimmen lag de weg vrij naar de stigmatisering van de emigrant Hespers als Brits agent, want over zijn contacten met van Blankenstein, Erban en Stevens wisten de Duitsers toen nog niets. Een bijkomende reden lag in een complottheorie die sinds 1938 vooral door de Stapo werd gehanteerd. Deze theorie ontstond naar aanleiding van de aanslagen die sinds 1936 werden gepleegd tegen schepen van de Asmogendheden die Franco-Spanje bevoorraadden met wapens, levensmiddelen e.d. Deze aanslagen waren het werk van communistische sabotagegroepen die bekend staan als de ‘Wollwebergroepen’, die op initiatief van de Sovjet geheime dienst waren opgericht en geleid werden door de Duitse communist Ernst Wollweber. De Duitse diensten wisten dat zelf ook wel, maar wilden in de eerste plaats de Britten treffen en gooiden daartoe alles wat met de aanslagen, de ITF, Duitse emigranten en Britse agenten te maken had op een hoop. Zij gingen daarin soms zo ver te beweren dat de communist Wollweber met de Britse geheime dienst in contact stond. Deze simplistische theorie won nog aan belang na het sluiten van het Duits-Russisch niet-aanvalspect in augustus 1939 : het was nu minder dan ooit opportuun de Sovjets te beschuldigen van anti-Duitse daden.

Over de werking van de ITF was de Stapo betrekkelijk goed ingelicht. Geen wonder als men weet dat alleen al in Antwerpen – waar een ITF-groep actief was – niet minder dan negen Stapo-agenten werden ingezet. Dat waren doorgaans Duitse communisten die na arrestatie en marteling in Duitsland ‘gedraaid’ waren en aanvaard hadden hun vroegere kameraden met

---

¹⁶ Biografische notitie W. Jansen, www.vagapedia.wikispaces.com/Walther+Jansen.

¹⁷ DVZ, 2014596, E. Handtke.

valse voorwendsels en min of meer goede ‘geloofsbrieven’ opnieuw te contacteren en over hen te rapporteren. Eén van hen slaagde er in 1939 zelfs in tot Fimmen persoonlijk door te dringen. Uit het gesprek van een half uur dat hij met Fimmen voerde kwam hij echter niet veel te weten.¹⁸

Belangrijker was dat de Stapo over een andere meer permanente toegang tot Fimmen beschikte – en hier duikt opnieuw Walther Jansen op. Jansens echtgenote werkte namelijk als bediende op het ITF-hoofdkantoor in Amsterdam.¹⁹ Uiterlijk sinds begin 1938 verschaftte zij Jansen rapporten over ITF-aangelegenheden (bijvoorbeeld over een gesprek van Fimmen met twee Italianen en twee Joegoslaven in april 1938) en kopieën van verslagen van niet meteen openbare vergaderingen waarop de ITF vertegenwoordigd was, zoals een congres van het Internationaal Vakverbond (IVV) in Groot-Brittannië einde 1937, en van vergaderingen van de technische commissie van de Socialistische Arbeidersinternationale en het IVV, onder meer over de bevoorrading van de Spaanse republiek (wapens, levensmiddelen).²⁰ Op 21 januari 1938 kon Jansen een afschrift van notities van Fimmen bij een gesprek met een Russische deelnemer aan deze vergaderingen naar Berlijn sturen. Jansen maakte er in zijn rapporten voor de Stapo overigens geen geheim van dat zijn vrouw zijn ‘leverancier’ was. Zo schreef hij in verband met een verslag van een vergadering van de technische commissie : *“Der Bericht ist – aus technischen Gründen – von meiner Frau nicht abgeliefert. Ich bekomme ihn erst nächste Woche”*. In een ander rapport maakte hij gewag van een bomaanslag tegen een Spaans (Franco)-schip in Kopenhagen, er aan toevoegend: *“Dem Chef meiner Frau sind die Täter bekannt. Die Namen dieser drei Männer und vermutlich auch die Wohnungen werden wir wohl in etwa 8 bis 14 Tagen wissen, wenn das Mitteilungsbedürfnis des Chefs meiner Frau etwas grösser geworden ist”*. Enige tijd nadien kon Jansen inderdaad vijf namen naar Berlijn sturen *“nach den Mitteilungen des Chefs meiner Frau”*.²¹ Het rapport zelf waarin de namen voorkwamen is echter niet bewaard. Dat is jammer, want het zou mij benieuwen hoe Fimmen de namen van de daders van een aanslag in Kopenhagen te weten kon komen. Bedoelde aanslag vond plaats op 22 mei 1938 in Frederikshavn en was gericht tegen twee schepen die vóór het uitbreken van de Spaanse burgeroorlog besteld waren door een Spaanse rederij. De communistische saboteurs wilden nu verhinderen dat de schepen ter beschikking zouden gesteld worden van het Franco-regime.²² De daders van de aanslagen waren Deense communisten, die bij mijn weten geen uitstaans hadden met de ITF. Moeten we veronderstellen dat de Deense politie (die de daders inderdaad kort na de aanslag kon arresteren) informatie aan Fimmen doorspeelde?

Naast zijn vrouw beschikte Jansen nog over een andere agent die hem informatie over Fimmen en de ITF verschaftte. Het gaat om een Duitse vluchteling, die als typiste werkte voor N. Kramer, secretaris van het Nederlandsch Mijnerwerkersverbond in Heerlen, die nauwe banden met de ITF en Fimmen onderhield. Volgens Jansen was deze vrouw – met wie hij contact onderhield via een van haar ooms die lid was van de NSB – bereid *“für Geld und gute Worte recht belangreiche Mitteilungen zu machen”*. Zo leverde ze in maart 1938 een verslag

---

¹⁸ Het gaat om de gewezen communist Wilhelm Schäfter (‘Steward’). BA, Z/C 13941, *Berichte von V-Leute*. De ontmoeting met Fimmen vond plaats op 12 juli 1939.

¹⁹ G. VAN GOETHEM, *De Internationale van Amsterdam. De wereld van het Internationaal Verbond van Vakverenigingen, 1913-1945*, proefschrift, 2001 (www.dare.uva.nl), p. 185. Deze buitengewoon belangwekkende studie verscheen in 2006 in boekvorm : *The Amsterdam International. The World of the International Federation of Trade Unions*, Hampshire, Ashgate, 2006.

²⁰ Het secretariaat van deze technische commissie was gevestigd in de ITF-kantoren, Vondelstraat 61, Amsterdam, zodat de vrouw van Jansen zonder veel moeite de hand op deze documenten kon leggen.

²¹ BA Berlin, ZC 14105, Akte 10. Van Jansens rapporten, waaruit hier geciteerd wordt, zijn slechts fragmentarische samenvattingen bewaard.

²² L. BORGERSRUD, *Die Wollweber-Organisation und Norwegen*, Berlin, Dietz Verlag, 2001, p. 101.

van een vergadering in de ITF-zetel in Amsterdam waaraan Kramer deelnam.²³ In feite ging het bij ‘Kramer’ om Hans Jahn, één van de leiders van de ITF, die in 1935 naar Nederland was gekomen en zich van de naam ‘Kramer’ bediende. Tot 1940 bleef Jahn contacten onderhouden met kameraden in Duitsland, en dit verklaart ongetwijfeld de belangstelling van de Stapo voor ‘Kramer’.

Niets wijst erop dat Jansen iets heeft vastgesteld over contacten tussen Fimmen en Hespers. Het verondersteld verband tussen Hespers en de ITF was echter wel het onderwerp van rapporten van een agent van de *Abwehrstelle Wilhelmshaven* van wie enkel het agentennummer (E 822) bekend is. Deze agent rapporteerde over Hespers sinds ten laatste augustus 1938.²⁴ Hij of zij had een vriendin in het Brits consulaat, Herengracht 258 in Amsterdam. Volgens een eerste bericht zou Hespers op 20 augustus 1938 naar Amsterdam komen om er de Britse vice-consul Dible te ontmoeten. Bij die gelegenheid zou de vriendin van E 822 (die kennelijk op het consulaat werkte) een foto van Hespers maken. Dat gebeurde inderdaad; de foto werd aan het OKW en aan alle Abwehrstellen doorgestuurd. Op 31 augustus 1938 stuurde Ast Wilhelmshaven een brief naar de Gestapa in Berlijn, waarin de Abwehr meedeelde dat zij er de voorbije weken in geslaagd was twee organisaties op te sporen die zich toededen op militaire spionage tegen Duitsland : een ‘*Défense Légitime Internationale*’, gevestigd in Parijs, en de ITF. De ITF-leider Fimmen stond volgens de Abwehr (“*nach Feststellung der Ast Wilhelmshaven*”) in verbinding met een twintigtal bij naam genoemde personen. De meeste namen doen hier niet ter zake, maar het vermelden waard is dat als eerste de Britse vice-consul Dible werd genoemd, die, volgens de Abwehr, in verbinding stond met Hespers, die zich volgens het rapport ook ‘Walter Braun’ noemde. Voorts stond Dible ook in contact met een Britse luchtmachtofficier en met een “*Frl. Flisseboolje, von Geburt deutsch, wohnhaft in Amsterdam*”. Met deze Britse officier, A. Hinchcliff genaamd, zou Hespers op 10 september 1938 een gesprek hebben gevoerd in het Brits consulaat in Amsterdam in aanwezigheid van een Duitse vrouw, de zanglerares Gertrud Malter. Deze gegevens werden ongetwijfeld medegedeeld door de vriendin van E 822, die ook nog wist te melden dat Hespers per taxi naar het adres Balistraat 127 werd gebracht. Op dit adres woonde de Duitse politieke emigrant Jacob Eduard Geus uit Keulen. Nadat hij in 1933 enkele maanden werd opgesloten wegens “*kommunistische Umtreibe*” vluchtte hij in 1935 naar Nederland. Hij meldde zich op 13 augustus 1936 in Amsterdam en bediende zich ook van de naam ‘P. Bartels’. De Stapo Keulen wist nog te melden dat Geus gesteund werd door het Katholiek Vluchtelingencomité in Utrecht, waarmee ook Hespers nauwe contacten onderhield. Geus werd geschaduwd en daaruit bleek in 1939 dat hij geregeld contact had met Hespers. Zo stelde E 822 persoonlijk vast dat Geus en Hespers elkaar regelmatig ontmoetten in Geus’ woning. Ook in restaurant ‘Noord-Brabant’ in Utrecht in het gezelschap van een Duitse zeeman, Harry Bahlke. Deze Heinrich Bahlke nu was een gewezen communist, die in Antwerpen deel had uitgemaakt van de ITF-groep, in 1939 naar Frankrijk was vertrokken en daar in september 1939 als Duitser geïnterneerd werd. Kennelijk moet hij erin geslaagd zijn te ontsnappen, want op 3 november 1939 noteerde E 822 dat Hespers opnieuw in Amsterdam was en dat hij na een bezoek aan het Brits consulaat samen met Bahlke de trein naar Eindhoven nam (Hespers’ woonplaats). Volgens E 822 was Bahlke de verbindingsman tussen Hespers en Geus, die één van de agenten (“*Materiallieferanten*”) van Hespers was. Geus werd in 1938 door Ebeling belast met het schaduwen van Jansen in Amsterdam. Jansen kreeg

---

²³ Bundesarchiv Potsdam, *Reichssicherheitshauptamt*, Abt. IV, PSt. 3/451, bericht van Wo I dd. 28 maart 1938. Met dank aan Geert Van Goethem.

²⁴ Samenvattingen van enkele rapporten van E 822 bevinden zich in : BA, NJ 1319, Bd. 1. Deze samenvattingen waren bestemd voor de behandeling van de strafzaak van het Volksgerichtshof tegen Hespers. De originele rapporten zijn niet teruggevonden.

hiervan een vermoeden en vroeg het *Geheimes Staatspolizeiamt* (Gestapa) wat zij zoal wisten over de rol die Geus vóór zijn vlucht naar Nederland in Duitsland had gespeeld. Geen wonder dat de naam Geus ook later nog bij de Stapo een belletje deed rinkelen.

Wat “*Fräulein Flissebaalje*” betreft, die hierboven even werd genoemd, het gaat om de Duitse Anna Oetzmann, echtgenote Flissebaalje, wonende Uiterwaarden 60 in Amsterdam. Als we E 822 mogen geloven trad zij op als koerier voor Hespers en reisde ze zelfs geregeld naar Duitsland. Naar eigen zeggen was ze van 13 tot 17 juni 1938 in Remagen en Koblenz. In augustus 1939 zou ze in München een vriend van Hespers ontmoet hebben. Anna Flissebaalje was tolk bij het IVV en volgens E 822 later bij de ITF.

Het is duidelijk dat Ast Wilhelmshaven ervan overtuigd was dat Hespers in feite een agent van de ITF en Fimmen was. In februari 1939 schreef een officier van deze Abwehrstelle aan de Stapo van Düsseldorf dat een betrouwbare ‘*V-Mann aus Amsterdam*’ (ongetwijfeld E 822) had medegedeeld dat Hespers in opdracht van Fimmen en Dible voor een ‘buitenlandse inlichtingendienst’ werkte (bedoeld werd uiteraard de Britse geheime dienst). We weten niet of de hierboven geciteerde door E 822 verzamelde gegevens, hoe precies ook, met de werkelijkheid overeenstemmen. Tegenover zijn Duitse ondervragers heeft Hespers vanzelfsprekend ontkend dat hij Dible, Hinchcliff, Bahlke en Flissebaalje kende. Zelfs toen hij geconfronteerd werd met stortingen die in 1939 door deze personen op zijn postgiro werden verricht, bleef hij alles loochenen. Het blijft een vraag hoe iemand erin slaagde de stand van Hespers’ postgirorekening inclusief alle financiële verrichtingen te achterhalen.

Alleszins is er in de beschikbare documenten geen enkel element dat erop wijst dat Hespers enige binding had met de ITF, afgezien van het werk dat Anna Flissebaalje mogelijk voor de ITF heeft gedaan. Maar wie een complottheorie wil construeren past de feiten aan de theorie aan, en niet andersom.

In de eerste maanden van 1940 kon de Stapo nog een dubbel infiltratiemanoeuvre tegen Hespers en enkele van zijn medewerkers opzetten. Eén van deze medewerkers was de uitgeweken Duitser Max Behretz (geb. 1913), een radiotechnicus van joodse afkomst die evenals Hespers in Eindhoven woonde. Hij had Hespers in 1933 leren kennen via een arbeider uit het Duitse grensstadje Rheydt die zoals Hespers en Behretz actief was in een niet nader gedefinieerde vredesorganisatie. Vermoedelijk in januari 1940 nam Behretz, hoogst waarschijnlijk in opdracht van Hespers, contact op met de in Kaldenkirchen wonende **Wilhelm Peulen**. Behretz vroeg hem of hij en zijn broer, die in Nederland woonde, er iets voor voelden om voor de Britten te werken. Behretz gaf hem het adres ‘H. Ebeling, Holland Typing Office, Damrak 44, Amsterdam’. Ebeling verbleef toen reeds in Londen, maar hij had Hespers tijdens diens reis naar Londen in november 1939 gevraagd Peulen, die Ebeling en Hespers al langer kende, te contacteren. Peulen was echter al “*seit einigen Jahren*” een agent van de Stapo. Hij vertelde alles aan het *Grenzkommissariat* Kaldenkirchen (afhangend van de Stapo Düsseldorf), dat hem natuurlijk opdracht gaf het contact te onderhouden. Zo kon Peulen tussen 15 februari en 5 mei 1940 Hespers vijf maal ontmoeten, telkens in diens woning in Eindhoven. Bij de eerste ontmoeting vertelde Hespers al meteen over Ebeling, hun werk voor MI6 en de rol van Duitse emigranten daarin. Kennelijk heeft hij ook de naam van twee van zijn medewerkers genoemd : Behretz in Eindhoven en ene Hermans uit Maastricht.²⁵ Het was

---

²⁵ Het gaat bij deze Hermans mogelijk om Franz Hermans, een koopman van Duitse afkomst die in Maastricht verbleef en die in 1939 via Gerrit Spruijtenberg door MI6 gerekruteerd was. Hermans kreeg zijn opdrachten van de medewerker van Best, P.N. van der Willik, die hij geregeld in ‘Hôtel l’Empereur’ in Maastricht ontmoette. Hermans stuurde berichten naar de ons reeds bekende A.P. Voorburgh uit Voorburg die dienst deed als ‘brievensbus’ voor Best. Over rechtstreeks contact van Hespers met Hermans is niets bekend (hij is er door de Duitsers ook niet over ondervraagd). Als Hermans werkelijk een medewerker van Hespers was, impliceert dit dat er een lijntje van Hespers naar Best liep.

vooral Behretz die het contact met Peulen onderhield. Van hem kreeg Peulen nauwkeurige vragen om militaire informatie, en het hoeft geen betoog dat de inmiddels ingeschakelde *Abwehrstelle* Münster (wegens de militaire aspecten van de zaak) Peulen telkenmale van 'kippenvoer' (*Spielmaterial*) voorzag.

Behalve Peulen verscheen in dezelfde periode nog een tweede Stapo-agent ten tonele: de Nederlander Josef **Heinrichs** (agent H 20), die in Mönchen-Gladbach werkte en die Hespers bekend was als buurman uit de tijd dat hij nog in Roermond woonde. Ook Heinrichs leverde Hespers door de Abwehr ter beschikking gesteld *Spielmaterial*. Op vraag van Behretz toonde hij zich bereid de vlugschriften uit Engeland over de grens te brengen. Dat deed hij plichtbewust, en in plaats van ze op de post te doen hij bezorgde ze even plichtbewust aan de Stapo. Heinrichs werkte reeds vóór september 1939 voor de Stapo-Aussendienststelle van Mönchen-Gladbach. In die periode had hij Duitse officieren in burger over de Grens naar Nederland gebracht, waar zij verkenningsoopdrachten uitvoerden. De Stapo gaf zelf te kennen dat Heinrichs in haar opdracht met Hespers en Behretz in verbinding was getreden, en dat alle gegevens die hij hun meedeelde vals waren.²⁶

Zo waren Abwehr en Stapo er nu wel van overtuigd dat Hespers militaire gegevens vergaarde voor een 'vijandelijke mogendheid'. Er bestaat weinig twijfel over dat zij bestemd waren voor Karl Erban. Stevens was immers in Duitse gevangenschap en Ebeling verbleef in Londen. Maar uit de verhoren van Hespers blijkt dat het hele netwerk de Duitse ondervragers ver van duidelijk was.

Arrestaties

Gelet op het mollenwerk van de Abwehr en de Stapo hoeft het niet te verwonderen dat heel wat namen van personen die hiervoor als medewerkers van Ebeling en Hespers genoemd werden, voorkomen op de zeer omvangrijke *Sonderfahndungsliste* voor Nederland, België, Frankrijk en Zwitserland.²⁷ Deze lijst werd einde 1939 samengesteld op grond van materiaal dat door alle Duitse politie- en inlichtingendiensten was aangereikt. De duizenden namen die op de lijst voorkomen betreffen zowel communisten, oud-Spanjestridders, trotskysten, emigranten van allerlei strekking als (veronderstelde) agenten van Nederlandse, Belgische, Franse en Britse inlichtingendiensten en leden van politiediensten uit de verschillende landen. Het was de bedoeling dat deze personen bij een inval zouden opgespoord worden, ten minste ondervraagd en indien nodig zouden gearresteerd worden. Behalve persoonsnamen bevat het boekdeel ook een lijst met organisaties waarvan de archieven moesten 'sichergestellt' worden (onder meer het Utrechts Katholiek Comité voor Slachtoffers van Geloofsvervolging). Ook het adres 'De Favoriet' in Rotterdam (een dekadres van Erban en Hespers) werd in de lijst opgenomen.

Abwehr Münster reikte volgende namen aan : Ebeling en Brijnen. Abwehr Wilhelmshaven gaf een aantal namen op die door E 822 waren gesignaleerd : Jacob Geus (onder zijn deknaam 'Bartels'), de Britse consul Dible, Selma Meyer (foutief geschreven als Mayer) en Anna Flissebaalje. De Stapo (centraal in Berlijn en de Stapo Düsseldorf) bracht dan weer Ebeling, Hespers en Walter Mehring aan. Max Behretz komt onder het nummer 87 voor op de *Sonderfahndungsliste* voor Groot-Brittannië.

Een aantal van deze personen werd na de bezetting van Nederland gearresteerd : Behretz op 29 augustus 1940 (terechtgesteld op 24 september 1942), Selma Meyer op 26 oktober 1940

In Maastricht bestond trouwens een kern van een zestal MI6-agenten, die op zijn minst door twee Stapo-agenten geïnfilteerd was, zodat hun namen bekend waren.

²⁶ BA Berlin, NJ 1319, p. 175-179, *Bericht* van Kriminal-Oberassistent Richardz, 18 november 1940.

²⁷ SOMA, AA 1835, *Sonderfahndungsliste West*.

(in Duitsland overleden in februari 1941), Antonia Verhagen eveneens in oktober 1940, Geus vermoedelijk in augustus 1940.

Hespers had in mei 1940 met zijn gezin naar Engeland willen vluchten, maar de Britse havencommandant in Duinkerken op wie hij een beroep deed was niet bereid Hespers' vrouw en kind mee te nemen. Via Duinkerken kwam het gezin Hespers naar België, waar hij zich installeerde in Halle in de provincie Antwerpen en later in een weeshuis. Hij onderhield in België contacten met enkele Vlaamsgezinden, waarvan enkele vóór de oorlog actief waren geweest in de katholieke vredesbeweging. Op 10 februari 1942 werd Hespers bij de *Ausgebestelle* in Antwerpen gearresteerd toen hij rantsoenbonnen kwam halen. Hij was in het bezit van een valse pas. Hij werd naar Duitsland overgebracht, op 12 juli 1943 door de vijfde Kamer van het *Volksgerichtshof* ter dood veroordeeld en op 9 september 1943 in Berlin-Plötzensee opgehangen.

Ebeling keerde na de oorlog naar Duitsland terug. Hij werd er – evenals Jansen – ingeschakeld in het anticommunistisch inlichtingswerk. Ook met Littmann verzoende Ebeling zich na de oorlog...

Afkortingen

BA : Bundesarchiv (Berlijn)

DVZ : Dienst Vreemdelingenzaken (Brussel)

GRMA : German Records Microfilmed at Alexandria

RA : Rijksarchief (België)

SOMA : Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (Brussel)